

УДК 371.3.03

© Шилкунова З.М., 2015 р.

<http://orcid.org/0000-0002-9280-3403>

З.І. Шилкунова

ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІНТЕРАКТИВНИМИ МЕТОДАМИ НАВЧАННЯ

У статті розкрито суть самостійності як внутрішнього фактору розвитку особистості. Грунтуючись на аналізі досліджень учених, з'ясовано, що самостійність визначається як узагальнена властивість особистості, яка виявляється в таких характеристиках, як незалежність (прагнення і здатність використовувати власні можливості у здійсненні будь-якої діяльності, без сторонньої допомоги), ініціативність (здатність до активних дій, уміння знаходити альтернативні, творчі рішення проблеми), критичність (здатність до об'єктивного аналізу результатів діяльності, самоаналізу, здатність висловлювати власні думки незалежно від позицій інших), відповідальність (усвідомлення можливих наслідків власної діяльності, готовність до виправлення помилок). Виявлено, що самостійність формується в нерозривному зв'язку з такими емоційно-вольовими властивостями особистості як цілеспрямованість, наполегливість, витримка.

Автор зазначає, що формування самостійності молодших школярів є одним з найважливіших завдань початкової школи. Самостійність молодших школярів інтерпретується як здатність працювати без сторонньої допомоги, здатність докладати вольових зусиль у подоланні труднощів. Утверджується, що формування цієї якості у школярів значною мірою залежить від вибору методів навчання.

Ключові слова: самостійність, молодші школярі, інтерактивні методи навчання, групова дискусія, рольова гра.

В статье раскрыта суть самостоятельности как внутреннего фактора развития личности. Основываясь на анализе исследований ученых, выяснено, что самостоятельность определяется как обобщенное свойство личности, которое проявляется в таких характеристиках, как независимость (стремление и способность использовать свои возможности в любой деятельности, без посторонней помощи), инициативность (способность к активным действиям, умение находить альтернативное, творческое решения проблемы), критичность (способность к объективному анализу результатов деятельности, самоанализу, способность выражать свои мысли независимо от позиции других), ответственность (осознание возможных последствий собственной деятельности, готовность к исправлению ошибок). Выявлено, что самостоятельность формируется в неразрывной связи с такими эмоционально – волевыми свойствами личности как целеустремленность, настойчивость, выдержка.

Автор отмечает, что формирование самостоятельности младших школьников является одной из важнейших задач начальной школы. Самостоятельность младших школьников интерпретируется как способность работать без посторонней помощи, способность прилагать волевые усилия в преодолении трудностей. Утверждается, что формирование этого качества у школьников во многом зависит от выбора методов обучения.

Ключевые слова: *самостоятельность, младшие школьники, интерактивные методы обучения, групповая дискуссия, ролевая игра.*

This article reveals the essence of independence as an internal factor of personal development. According to the analysis of scientists' researches we determined the essence of independence as a personal quality, which manifested itself in such characteristics as aspiration and an ability to use own means in any activity without somebody's help; the initiative (an ability to active actions, to solve problems creatively); criticalness (an ability to analyze the results objectively, to analyze yourself, to express own thoughts independently from other's views), responsibility (realization of possible consequences, readiness to correct mistakes).

The author notes that the formation of independence of schoolchildren is an important objective of primary school. The independence of primary school pupils is interpreted as an ability to work without outside help, an ability to overcome the difficulties in achieving the objective.

The possibility of interactive teaching methods for the formation of independence of primary school pupils was detected. Some interactive teaching methods were examined. The author describes the following interactive teaching methods: group discussion («Aquarium», «Carousel»), game methods (method of situations, «Teaching-studying»).

Keywords: *independence, primary school pupils, interactive teaching methods, group discussion, game methods.*

Постановка проблеми. Одним із головних принципів реалізації державної освітньої політики є гуманізація освіти, що має у своїй основі визнання людини як найвищої соціальної цінності. Необхідність розв'язання цієї проблеми зумовлює звернення до особистісно орієнтованого підходу в навчанні, в контексті якого самотійність особистості має виняткове значення на шляху до самопізнання, саморозвитку та самореалізації людини.

Проблема формування самотійності молодших школярів набуває особливої значущості з огляду на завдання початкової школи, яка покликана не просто дати дитині певний обсяг знань та умінь, а перш за все навчити вчитися, навчити реалізовувати себе в різних видах діяльності, привчити до самотійності як у навчанні, так і в житті.

У педагогічній науці розроблено чимало методів, технологій, спрямованих на формування самостійності школярів. На нашу думку, найбільш дієвими серед них у формуванні самостійності дітей молодшого шкільного віку є інтерактивні методи навчання, оскільки вони дають можливість побудувати процес міжособистісної взаємодії, активного спілкування в ігровій формі, яка є найбільш близькою для молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволив з'ясувати, що проблема формування самостійності молодших школярів інтерактивними методами навчання знайшла висвітлення в таких аспектах: формування пізнавальної самостійності молодших школярів (Л. Занков, В. Данилов, Є. Голант, В. Лозова, О. Савченко, В. Буряк, Г. Щукіна та інші дослідники), розробка інтерактивних методів навчання школярів (В. Гузеєв, А. Гін, І. Дичківська, О. Любарська, Г. Коберник, Н. Побірченко, О. Пометун, Л. Пироженко та інші науковці). За висновками дослідників, корисність та перспективність інтерактивних методів навчання виявляється завдяки закладеним в їхню суть самостійній діяльності та груповій взаємодії [4].

Мета статті – виявити можливості використання інтерактивних методів навчання у формуванні самостійності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Для обґрунтованого вибору інтерактивних методів навчання в процесі формування самостійності молодших школярів необхідним є правильне розуміння суті цього феномену.

Явище самостійності як особистісної властивості досить докладно вивчалось у психології. Вчені розглядають самостійність як здатність діяти відносно незалежно від інших, без сторонньої допомоги (Л. Виготський); діяти особливим чином, не так, як усі (Л.І Божович).

У довідковій літературі поняття «самостійність» визначається як узагальнена властивість особистості, що виявляється в ініціативності, критичності, адекватній самооцінці й почутті особистої відповідальності за свою діяльність і поведінку. Така властивість особистості виявляється в активності мислення, почуттів, волі, розвиток яких є необхідною передумовою самостійних суджень і дій особистості. У свою чергу, судження і дії, що формуються в процесі самостійної діяльності, впливають на почуття, активізують волю, розвивають здатність не тільки виконувати свідомо вмотивовані дії, але й домагатися успішного виконання прийнятих рішень всупереч можливим труднощам [5, 449].

На підставі цього можна зробити висновок, що самостійність особистості формується у нерозривному зв'язку з такими емоційно-вольовими властивостями особистості як цілеспрямованість, наполегливість, витримка, виявляється в ініціативності, критичності, адекватній самооцінці, відповідальності, і може бути проаналізована на рівні локальних проявів зазначених властивостей особистості.

У педагогіці самостійність розглядається як властивість особистості, що характеризується такими факторами: сукупністю засобів – знань, умінь і навичок, якими володіє особистість; ставленням особистості до процесу

діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, які складаються в процесі діяльності [2, 297].

Значним внеском у розробку проблеми самостійності школярів є наукові праці Є. Голанта, який розглядав самостійність як одну з найважливіших передумов розвитку особистості дитини. Вчений класифікував види самостійності школярів за характером діяльності й виокремлював: організаційно-технічну самостійність, самостійність у практичній діяльності, самостійність у процесі пізнавальної діяльності [1, 11]. Отже, самостійність школярів в загальному розумінні охоплює різні аспекти навчальної діяльності: і організаційний, і практичний, і пізнавальний.

Серед різних видів самостійності школярів найбільш ґрунтовно досліджено проблему формування пізнавальної самостійності, адже саме цей різновид самостійності є провідним в процесі навчання. Одні з перших наукових розробок зазначеної проблеми належать відомому вченому, педагогу М. Данилову. На думку вченого, суть пізнавальної самостійності виявляється в потребі й умінні школяра самостійно мислити, у здатності орієнтуватися в новій ситуації, в умінні самостійно аналізувати складні навчальні завдання, знаходити підхід до їх вирішення і виконувати без сторонньої допомоги [3, с. 33].

Шкільна практика показує, що вчителі початкових класів надають різні змістові характеристики самостійності молодших школярів. Під «самостійністю» розуміють прагнення дитини виконувати дії без сторонньої допомоги, уміння школяра докладати зусиль, долати труднощі в досягненні поставленої мети, діяти окремо від інших, уміння виявляти ініціативу, відстоювати власну позицію, критично аналізувати ситуацію, адекватно оцінювати результати власної діяльності.

Узагальнюючи різні підходи науковців, учителів-практиків у визначенні суті самостійності молодших школярів, можна констатувати, що цей феномен виявляється в таких характеристиках особистості, як незалежність (прагнення і здатність використовувати власні можливості у здійсненні будь-якої діяльності, без сторонньої допомоги), ініціативність (здатність до активних дій, уміння знаходити альтернативні, творчі рішення проблеми), критичність (здатність до об'єктивного аналізу результатів діяльності, самоаналізу, здатність висловлювати власні думки незалежно від позицій інших), відповідальність (усвідомлення можливих наслідків власної діяльності, готовність до виправлення помилок).

М. Данилов слушно зазначив, що обсяг і глибина знань учнів, їх вміння та навички застосовувати знання на практиці, широта і правильність поглядів на навколишній світ, рівень розвитку мовлення і мислення, ініціатива і самостійність у праці – все це залежить значною мірою від змісту, спрямованості і методів навчання.

Удосконалення навчально-виховного процесу ґрунтується на впровадженні педагогічних інновацій в освітній процес сучасної школи, серед яких значне місце посідають інтерактивні методи навчання. Використання таких методів розглядається як один із шляхів формування самостійності молодших школярів.

Інтерактивні методи навчання (англ. interact, «inter» – взаємний, «act» – діяти) ґрунтуються на діалогових формах пізнання, активному характері міжособистісної взаємодії учасників педагогічного процесу, передбачають співпрацю, співтворчість у колективній роботі, моделювання різних ситуацій, проблемні завдання, обмін знаннями, ідеями, способами діяльності тощо. Використання інтерактивних методів навчання в процесі формування самостійності молодших школярів дозволяє забезпечити інтенсивність спілкування та рівноправність суб'єктів педагогічної взаємодії, залучити у процес пізнання максимальну кількість учнів. Перевагою таких методів у формуванні самостійності школярів є опора на їхній суб'єктивний досвід, цілеспрямована рефлексія власної діяльності, досягнень, єдність самостійної та групової діяльності.

Використання інтерактивних методів навчання в процесі формування самостійності молодших школярів забезпечує досягнення низки навчально-виховних цілей, а саме: стимулювання пізнавальних інтересів; підвищення рівня активності, самостійності у виробленні власних суджень; розвиток критичного мислення; вироблення власної точки зору завдяки діалоговому спілкуванню; засвоєння навиків самостійних дій у змодельованих ситуаціях.

Інтерактивні методи навчання класифікуються як колективно-групові, тобто поєднують групові (взаємодія малих груп учасників) та фронтальні (спільна робота всього класу) форми роботи. Колективно-групове навчання реалізує ідеї співпраці, співтворчості, вчить школярів конструктивній взаємодії, розвиває вміння формулювати та висловлювати власну думку.

Інтерактивні методи навчання умовно можна поділити на дві групи: дискусійні та ігрові (рольові, імітаційні ігри) методи.

Проведення групової дискусії сприяє виробленню в молодших школярів умінь формулювати думки, аргументовано їх висловлювати, дозволяє кожному учаснику з'ясувати власну точку зору, розвиває ініціативність, комунікативні якості, критичність мислення. Висловлювання учнями своїх міркувань, дозволяє їм з'ясувати правильність або помилковість суджень, дає можливість усвідомити нові факти, зробити висновки.

Одним із варіантів групової дискусії є метод «Акваріум». Учні розподіляються на три-чотири підгрупи, отримують завдання для виконання та необхідну інформацію. Одна з підгруп сідає в центрі класу в маленьке коло і починає обговорювати проблему, а інші учасники слухають та аналізують ситуацію зі сторони. За три-п'ять хвилин група, яка проводила дискусію, має зробити спільний висновок. Після цього спостерігачі обговорюють почуті аргументи, оцінюють позитивні і негативні моменти в дискусії. Усі групи по черзі мають побувати в «акваріумі».

Різновидом дискусії є метод «Карусель». Учасники розподіляються на дві рівні підгрупи, які утворюють внутрішнє і зовнішнє коло, розподіляючись попарно. Кожна з утворених пар учасників проводить дискусію на задану ведучим тему. Через певний проміжок часу зовнішнє коло здвигається відносно внутрішнього на одну людину, тобто утворюються нові пари і

дискусія продовжується. Ця вправа може також використовуватися для обміну інформацією. В цьому випадку учасники внутрішнього і зовнішнього кола по черзі виконують активну (доповідають) і пасивну (слухають, задають запитання) ролі.

Поширеними методами інтерактивного навчання є ігрові методи (рольові, імітаційні ігри), перевагою яких є те, що вони дозволяють засвоювати знання через дію.

Ігрові методи навчання передбачають програвання ролей у змодельованих ситуаціях, що дає можливість збагатити досвід молодших школярів навиками конструювання оптимальних та ефективних дій. Після проведення гри учасники обговорюють ситуацію та діляться своїми відчуттями під час перебування в ролі.

Цікавим методом з елементами імітаційної гри є метод «Навчаючи-вчуся». Суть методу полягає в навчанні та передачі своїх знань однокласникам під час уроку. Учитель роздає картки з завданням кожному учневі, який має поділитися своєю інформацією з іншими учнями і сам отримати інформацію від інших.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи викладений матеріал, можна констатувати, що інтерактивні методи навчання пов'язані з двома особливостями: проблемністю навчання та засвоєнням знань через дію. Доцільність використання інтерактивних методів навчання в процесі формування самостійності молодших школярів обумовлена можливістю стимулювати активність мислення, почуттів, волі школярів, які є підґрунтям самостійності особистості. За допомогою інтерактивних методів навчання молодші школярі навчають самостійно вирішувати завдання, приймати правильні рішення, робити висновки та узагальнення. Проведення групових дискусій, рольових ігор в процесі навчання молодших школярів сприяє розвитку в них критичного мислення, формуванню ініціативності, відповідальності, комунікативних, та рефлексивних умінь.

Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку ефективних шляхів формування самостійності молодших школярів у позакласній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голант Е.Я. Некоторые принципиальные вопросы развития самостоятельности школьников / Е.Я. Голант. – М., 1944 – С. 11–17.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Данилов М.А. Воспитание у школьников самостоятельности и творческой активности в процессе обучения / М.А. Данилов. – М., 1981.
4. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання : теорія і практика / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. – К., 2002. – 136 с.
5. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник / В. Б. Шапар – Х. : Прапор, 2004. – 640 с.